

Jaarverslag 2011

Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen vzw

2011 - Europees Jaar van de Vrijwilliger

DANK AAN AL ONZE VRIJWILLIGERS!

Voorwoord

Palliatieve zorg met visie en daadkracht

Hierna vindt u ons jaarverslag 2011, met de belangrijkste initiatieven en verwezenlijkingen van het afgelopen werkjaar. Wie de Federatie reeds enkele jaren volgt, zal opmerken hoe zij in toenemende mate 'incontournable' is geworden, of positiever uitgedrukt 'niet te missen' bij alle belangrijke initiatieven rond palliatieve zorg en het levenseinde. We worden geïnformeerd, geraadpleegd, actief betrokken, voor zover we al niet zelf het voortouw nemen bij een nieuw project: het Zorgpad Palliatieve Zorg, een nieuwe definitie van palliatieve zorg in de Federale Evaluatiecel, palliatieve zorg in de psychiatrie, onze visietekst 'Over palliatieve zorg en euthanasie' ... Door haar zeer brede en multidisciplinaire draagvlak in alle palliatieve settings heeft de Federatie de vinger aan de pols voor de meest dringende noden van patiënt en zorgverstreker. Zo kan ze voorstellen doen die ruim overdacht en afgetoetst zijn en daarvoor ook de meest geschikte partners aanspreken zoals overheden, sponsors en universiteiten. Op die manier wordt vermeden dat voorstellen of projecten worden opgezet zonder voldoende afstemming en vervolgens in de kast belanden. Na begeleiding, medewerking of uitvoering door de Federatie zijn we ook goed geplaatst om de resultaten terug te koppelen naar de bevolking, basiswerkers en beleid, langs onze eigen nieuwskanalen of via de publieke media.

Voor de toekomst wil de Federatie nog meer deze rol van spelverdeler waarmaken: palliatieve zorg en levenseindezorg in haar geheel vooruithelpen, met goed afgestemde maatregelen en projecten die patiënt en zorgverstreker echt ten goede komen. Dan hoeven we zelf niet zo nodig te scoren. Als door onze ondersteuning het globale doelpuntensaldo maar omhoog gaat.

Een goede spelverdeler heeft visie, inzet en daadkracht. Daar mag u ons op aanspreken, zoals talrijke overheidsinstanties, Vlaams en Federaal, partnerorganisaties en onderwijsinstellingen doen.

Geen sterke ploeg en spelverdeler zonder goede financier. Met de nieuwe federale regering kunnen een aantal dringende projecten uit de sluimerstand gewekt worden, met een actieve Vlaamse overheid en aangekondigde bevoegdheidsoverdrachten liggen er tal van uitdagingen in het verschiet. Mochten nu ook de middelen volgen...

Onze werking was enkel mogelijk dankzij de milde steun van onze leden en van de Vlaamse Gemeenschap, de Vlaamse Liga tegen Kanker, Chaïros vzw en nog enkele schenkers. Maar vooral niet zonder de geestdriftige inbreng van de vele zorgverstrekkers, onze leden-netwerken en alle vrijwilligers die het afgelopen werkjaar hun schouders onder een van onze vele projecten gezet hebben! Dank!

Paul Vanden Berghe
Directeur Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen

Inhoudstafel jaarverslag 2011

I. Beleid

I.1. Vlaamse Overheid	3
I.2. Federaal niveau	4
I.3. Vlaamse Liga tegen Kanker (VLK)	4
I.4. Interfederaal overleg	4
I.5. EAPC	4
I.6. Liaisonpartners	5

II. Werking

II.1. FPZV	6
II.2. Relatie FPZV – Netwerken	10
II.3. Overleggroepen	10
II.4. Symposia, studiedagen, ...	21
II.5. Publicaties	21
II.6. De Federatie in de media	22
II.7. Deelname aan congressen en studiedagen	22

I. Beleid

I.1. VLAAMSE OVERHEID: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Convenant

Het tweede convenant tussen de Vlaamse Gemeenschap en de Federatie liep van januari 2009 tot en met december 2011. Op 23 juni en 15 september 2011 vond overleg plaats tussen vertegenwoordigers van het Vlaams Agentschap Zorg & Gezondheid, van de Federatie en van de netwerken palliatieve zorg.

Het Voortgangsrapport 2011 dat in december werd voorgelegd omvatte volgende punten:

- Opvolging en verwerking van de registratiegegevens van de netwerken palliatieve zorg en van de patiëntenstromen:
 - o Initiatieven met het oog op het verhogen van de responsgraad van palliatieve settings.
 - o Verfijnen van de registratie a.h.v. procesindicatoren.
 - o Opvolgen van registratiegegevens m.b.t. de samenwerking van MBE's en huisartsen.
- Professionalisering van Vorming, Training en Opleiding (VTO) van deskundigen in de palliatieve zorg:
 - o Toetsen van verpleegkundig competentieprofiel palliatieve zorg.
 - o Ontwikkelen van vormingsaanbod, complementair aan dat van de palliatieve netwerken.
 - o Ondersteunen van VTO bij de netwerken palliatieve zorg.
- Ontwikkeling van praktijkrichtlijnen en multidisciplinaire zorgtrajecten
 - o Ontwikkelen van praktijkrichtlijnen.
 - o Ontwikkelen Zorgpad Palliatieve Zorg vertrekkende vanuit de Eerstelijns.
- Disseminatie van wetenschappelijk onderzoek palliatieve zorg en levens einde ten behoeve van zorgverstrekkers
- Adviezen aan de minister en het agentschap Zorg en Gezondheid over palliatieve zorg

Contact op:

22 maart 2011: Hoorzitting over palliatieve zorg in het Vlaams Parlement, in het bijzonder over een betere financiering van de palliatieve netwerken. De FPZV werd vertegenwoordigd door directeur Paul Vanden Berghe. Meer informatie hierover is terug te vinden in Nieuwsflash 23 en 25, terug te vinden op www.palliatief.be > Publicaties > Tijdschrift & Nieuwsflash > Archief Nieuwsflash.

I.2. FEDERAAL NIVEAU

Federale Evaluatiecel Palliatieve Zorg

De Federale Evaluatiecel Palliatieve Zorg kwam samen op 26 januari en 25 oktober 2011, onder de regering van lopende zaken. Onderwerpen die behandeld werden waren o.a. een nieuwe, uniforme definitie van palliatieve zorg met het oog op optimalere financiering van palliatieve zorg, en onderzoek naar de noodzaak van bijkomende SP-bedden palliatieve zorg (palliatieve zorgenheden).

Riziv

Er vond een vergadering plaats op 7 april over financiële ondersteuning van het 'e-Dossier PZ', een software-applicatie voor de multidisciplinaire equipes voor palliatieve thuiszorg (patiëntendossier, facturatie, registratie, ...).

eHealth

Op 25 januari was er overleg met een vertegenwoordiger van eHealth over mogelijke medewerking aan het e-Dossier PZ (toegangscontrole, gegevensversleuteling, ...).

Kamer van Volksvertegenwoordigers

Op 6 juli nam de directeur van de Federatie deel aan een hoorzitting van de Kamercommissie Volksgezondheid i.v.m. nieuwe definitie van palliatieve zorg.

I.3. VLAAMSE LIGA TEGEN KANKER (VLK)

De VLK is samen met de Vlaamse Gemeenschap de belangrijkste financiële steungever van de Federatie. Naast de reguliere samenwerking heeft de Federatie de VLK ook advies verleend m.b.t. enkele projecten, o.a. palliatieve zorg voor allochtonen (14/3 & 20/6).

I.4. INTERFEDERAAL OVERLEG

De drie federaties palliatieve zorg (Vlaanderen, Brussel en Wallonië) vergaderden op 17 maart, 4 april, 10 juni, 25 juli en 24 oktober en 24 november 2011.

Thema's waren o.a. het e-Dossier PZ, maatregelen voor palliatieve zorg in ROB-RVT, KB tweede advies bij euthanasie.

I.5. EAPC

Tijdens het EAPC congres in Lissabon in mei 2011 werd directeur Paul Vanden Berghe verkozen als lid van de Raad van Bestuur van EAPC. Zijn kandidatuur werd gesteund door de Vlaamse, Waalse en Brusselse federaties.

Van 18 t/m 21 mei 2011 namen vanuit de Federatie Senne Mullie, Manu Keirse en Paul Vanden Berghe deel aan het tweejaarlijks algemeen congres in Lissabon. De Federatie presenteerde er drie posters:

- het project 'Kinderen en jongeren betrekken bij palliatieve zorg'
- de Saveraschaal
- het project Vroegtijdige Zorgplanning

Ilse Ruysseveldt, coördinator van het **KITES**-zorgteam Kinderziekenhuis UZ Leuven (**Kinderen In Thuis- en Supportieve** zorgteam) en lid van de Raad van Bestuur van de Federatie, presenteerde er het project 'Kinderen en jongeren betrekken bij palliatieve zorg'.

I.6. LIAISONPARTNERS

AGORA (Landelijk ondersteuningspunt palliatieve terminale zorg) – Nederland: de Federatie kwam samen met haar Nederlandse collega's voor de samenwerking rond het Vlaams-Nederlands Onderzoeksforum Palliatieve Zorg en het Nederlands-Vlaams Tijdschrift Palliatieve Zorg in Antwerpen, en rond Vroegtijdige Zorgplanning en de richtlijnen pallialine.be/nl (Schiphol en Utrecht 27/10).

II. Werking

II.1. FPZV

Organisatie Federatie

Het in 2010 gestarte project 'Bestuurlijke Vernieuwing' werd op 17 februari 2011 afgerond met de goedkeuring van de nieuwe statuten door de Algemene Vergadering. Het doel was meervoudig:

- Optimaliseren van structuur en werking met duidelijke verantwoordelijkheden.
- Bevorderen van een transparante besluitvorming.
- Installeren van een duaal bestuursmodel met duidelijke rolverdeling tussen management en operationeel beleid.
- Invoeren van het Bureau ter vervanging van het Dagelijks Bestuur gegeven dat het dagelijks bestuur waargenomen wordt door de directeur en zijn medewerkers.

Beleidslijnen Federatie

De vijf beleidslijnen die door het bestuur werden uitgezet in 2007-2008 zijn nog steeds richtinggevend voor de werking van de Federatie. Dit zijn de beoogde doelstellingen:

1. de ontwikkeling tot een expertise- en kenniscentrum Palliatieve Zorg;
2. het creëren van een breed maatschappelijk draagvlak voor Palliatieve Zorg door sensibilisatie van en informatie aan de bevolking;
3. Vorming, Training en Opleiding: als partner in de permanente ontwikkeling van hulpverleners, actief in de Palliatieve Zorg;
4. een beleid dat gericht is op een betere financiering en verdere inbedding van de palliatieve zorgvoorziening in de verschillende zorgsectoren;
5. organiseren van overleg met de betrokken actoren in Palliatieve Zorg om de informatie van en naar de basis vlot te laten doorstromen. De basis geeft daarbij mee vorm aan de voortdurende uitbouw van de Federatie.

Hieronder worden per beleidsprioriteit de belangrijkste dossiers van 2011 opgesomd. Sommige dossiers zijn onder twee beleidslijnen terug te vinden.

- Beleidsprioriteit 1 –

- Registratie: ontwikkeling van een software voor de MDS-PC .
- Ontwikkelen van richtlijnen voor de nieuwe website www.pallialine.be.
- Definitie van palliatieve sedatie.
- Organisatie 8de Vlaams Congres Palliatieve Zorg in Gent over 'Kantelmomenten in palliatieve zorg'.
- Partner in het 8de Onderzoeksforum Vlaanderen-Nederland.
- Onderzoek: de Federatie verleent haar steun – als brug naar het werkveld – aan het project Onderzoekswaarderings FLIECE van prof. L. Deliëns en zijn onderzoeksgroep Zorg rond het Levens einde (VUB, i.s.m. UGent, Onderzoeksinstituut LUCAS van KU Leuven, en UAmsterdam).

- Beleidsprioriteit 2 –

- Herdruk van de brochure 'Implementatie van palliatieve zorg in woonzorgcentra'.
- Herdruk brochures en flyers 'De laatste reis'. Over vroegtijdige zorgplanning voor de brede bevolking.
- Herdruk van het drieluik 'Wilsverklaringen inzake mijn gezondheidszorg en levenseinde'.
- Standpunten formuleren n.a.v. nieuwsitems m.b.t. het levenseinde.
- Presentatie visietekst 'Over palliatieve zorg en euthanasie' op 4 oktober 2011 in het Provinciehuis in Antwerpen, in aanwezigheid van de gouverneur, mevr. Cathy Berx. De visietekst werd voorbereid door de Stuurgroep Ethiek en op 22 september 2011 goedgekeurd door de Raad van Bestuur van de Federatie. De kernboodschap is tweevoudig: 1. palliatieve teams staan open voor elke patiënt, ook voor de patiënt met een euthanasievraag en 2. palliatieve zorg is een garantie voor een zorgvuldig en zorgzaam omgaan met euthanasievragen. De visietekst staat te lezen op de homepage van www.palliatief.be.
Op de presentatie ging de documentaire 'Epilogue' van Manno Lanssens in première. Er waren 269 aanwezigen.

- Beleidsprioriteit 3 -

- VTO-brochure academiejaar 2011-2012.

- Beleidsprioriteit 4 –

- e-Dossier palliatieve zorg, d.i. nieuwe software voor patiëntendossiers van MBE's (opvolger voor PAZO).
- Interfederale vergaderingen (FPZV, FWSP en FBSP).

- Beleidsprioriteit 5 –

- Platform Netwerkcoördinatoren.
- Opvolging van de Stuur-, Project- en Werkgroepen van de Federatie. Voor meer informatie, zie infra bij item 'Overleggroepen'.

Bestuur Federatie

De **Algemene Vergadering** kwam drie keer samen (wegens bijzondere algemene vergadering in februari die de nieuwe statuten goedkeurde).

De **Raad van Bestuur** vergaderde vijf keer.

Het **Bureau** kwam, behalve in juli, elke maand samen (2x in februari).

Bestuursleden in 2011

	Naam	Voornaam	(Hoofd)functie	Vertegenwoordiging	RvB	Bureau
1.	AVONDS	Wim	Huisarts	PNAT (NW Turnhout)	X	
2.	BOSSERS	Joke	Huisarts	NW Limburg	X	
3.	CORNIL	Paul	Huisarts	Overleggroep (OG) MBE-equipeartsen	X vanaf AV 17/02	
4.	DE BEULE	Katrien	Directeur Dienstverlening CM ZW- Vlaanderen	NW Westhoek- Oostende	X	
5.	DECLERCK	Dina	Vpk	OG PST	X	
6.	DENECKERE	Gerard	Huisarts	NW Aalst- Dendermonde-Ninove	X	
7.	DE WAEGENEER	Luc	Coördinator NW Aalst	MBE-verpleegkundigen	X vanaf AV 17/02	
8.	HANOULLE	Jacques	Priester (gepensioneerd)	Individueel lid	X	X tot Bureau 16/11
9.	HEMELEERS	Hilde	Huisarts	PNM (NW Mechelen)	X	
10.	HERMAN	Ann	Sociaal werker St- Jozefkliniek Izegem-Roeselare	NW Midden West- Vlaanderen	X	
11.	HUYSMANS	Gert	Huisarts	Individueel lid	X vanaf AV 15/12	
12.	KEIRSE	Emmanuel	Bijzonder emeritus KULeuven	Panal (NW Leuven)	X tot 27/09	X <i>Onder- voorzitter</i> tot 27/09
13.	LAMMENS	Jan	Adviseur- Coördinator zh- renovatie St-Jan Brugge	NW Noord-West- Vlaanderen	X	
14.	LEBEER	Patricia	Diensthofd Zorgnetwerken, Bond Moyson Oost-Vlaanderen	NW Gent-Eeklo	X	X
15.	MAECKELBERGHE	Werner	Secretaris PHA (gepensioneerd)	PHA (Palliatieve Hulpverlening Antwerpen)	X	
16.	MULLIE	Arsène	Anesthesist (gepensioneerd)	Individueel lid	X	X <i>Voorzitter</i>

17.	RUYSEVELDT	Ilse	Coördinator KITES-zorgteam UZ Leuven	Thuiszorgequipes voor kinderen	X	X
18.	SAEYVOET	Ellen	Coördinator NW Limburg	Platform Netwerk- coördinatoren	X	X
19.	SCHUDDINGS	Nancy	Zorgcoördinator WZC Heilige Familie Kieldrecht	OG ROB-RVT	X	
20.	THEEUWS	Paul	Secretaris- penningmeester NPZN	NPZN (NW Noorderkempen)	X	
21.	VAN BEVER	Hugo		Onafhankelijk bestuurder		X
22.	VAN DE VIJVER	Lut	Diensthooft verpleging AZ Nikolaas	NW Waasland	X	
23.	VAN DEN EYNDEN	Bart	Huisartsen- geneeskunde Antwerpen	Individueel lid	X	
24.	VAN SOOM	Jan	Diensthooft PST Imelda-zh	Individueel lid	X	
25.	VANDEN BERGHE	Paul	Directeur FPZV			X
26.	VANDERLINDEN	Lieve	Diensthooft Sociaal Werk UZ Leuven	Panal (NW Leuven)	X vanaf AV 15/12	
27.	WAGNER	Ken	Algemeen Directeur WZC St-Vincentius Avelgem	NW Zuid-West- Vlaanderen	X	X
28.	ZWAENEPOEL	Roger	Directeur AZ Glorieux (gepensioneerd)	Individueel lid	X	X <i>Penning- meester</i>

Personeel

In 2011 bestond het personeelsbestand van de Federatie uit 4,15 VTE:

- Paul Vanden Berghe, directeur (100%)
- Nieke Peeters, administratief medewerker (80%)
- Marc Aerts, stafmedewerker algemeen beleid (50%, 80% van 1 juni tot 31 december 2011)
- Mieke Ballinckx, stafmedewerker VTO (50%) tot 30 april
- Anne-Marie De Lust, stafmedewerker algemeen beleid (60%)
- Let Dillen, researchcoördinator (50%)
- Greet François, stafmedewerker VTO vanaf 2 mei 2011 (50%, 60% van 2 mei tot 31 december 2011)

II.2. Relatie Federatie – netwerken palliatieve zorg

- Tussen de Federatie en 13 netwerken palliatieve zorg werd een Samenwerkingsovereenkomst ondertekend. De overeenkomst heeft tot doel de samenwerking tussen de Federatie en haar bevoorrechte partners, m.n. de netwerken, te optimaliseren teneinde de belangen van de palliatieve patiënt op de beste manier te behartigen.
- In 2011 waren er tien maandelijks overlegmomenten met het Platform Netwerkcoördinatoren voor de leden-netwerken van de Federatie.
- Het netwerk Zuid-Oost-Vlaanderen verlengde in 2011 zijn lidmaatschap van de Federatie niet.
- Op 16 februari vond opnieuw de **Denkdag** plaats, een overlegmoment van het Bureau van de Federatie en de netwerken Palliatieve zorg. In het eerste dagdeel werd stilgestaan bij de communicatie tussen bestuur en staf van de Federatie enerzijds en de netwerken anderzijds. In het tweede dagdeel was gezamenlijk overleg over de langetermijnstrategie van de Netwerken en de Federatie aan de orde.
- In de loop van 2011 heeft het Bureau opnieuw de uitnodiging van enkele netwerken aanvaard om op de Raad van Bestuur van de netwerken te komen overleggen met de directeur en de voorzitter van de Federatie over gemeenschappelijke agendapunten.
17/3 PNM (Palliatief Netwerk Mechelen)
17/6 Netwerk Palliatieve Zorg Zuid-West-Vlaanderen

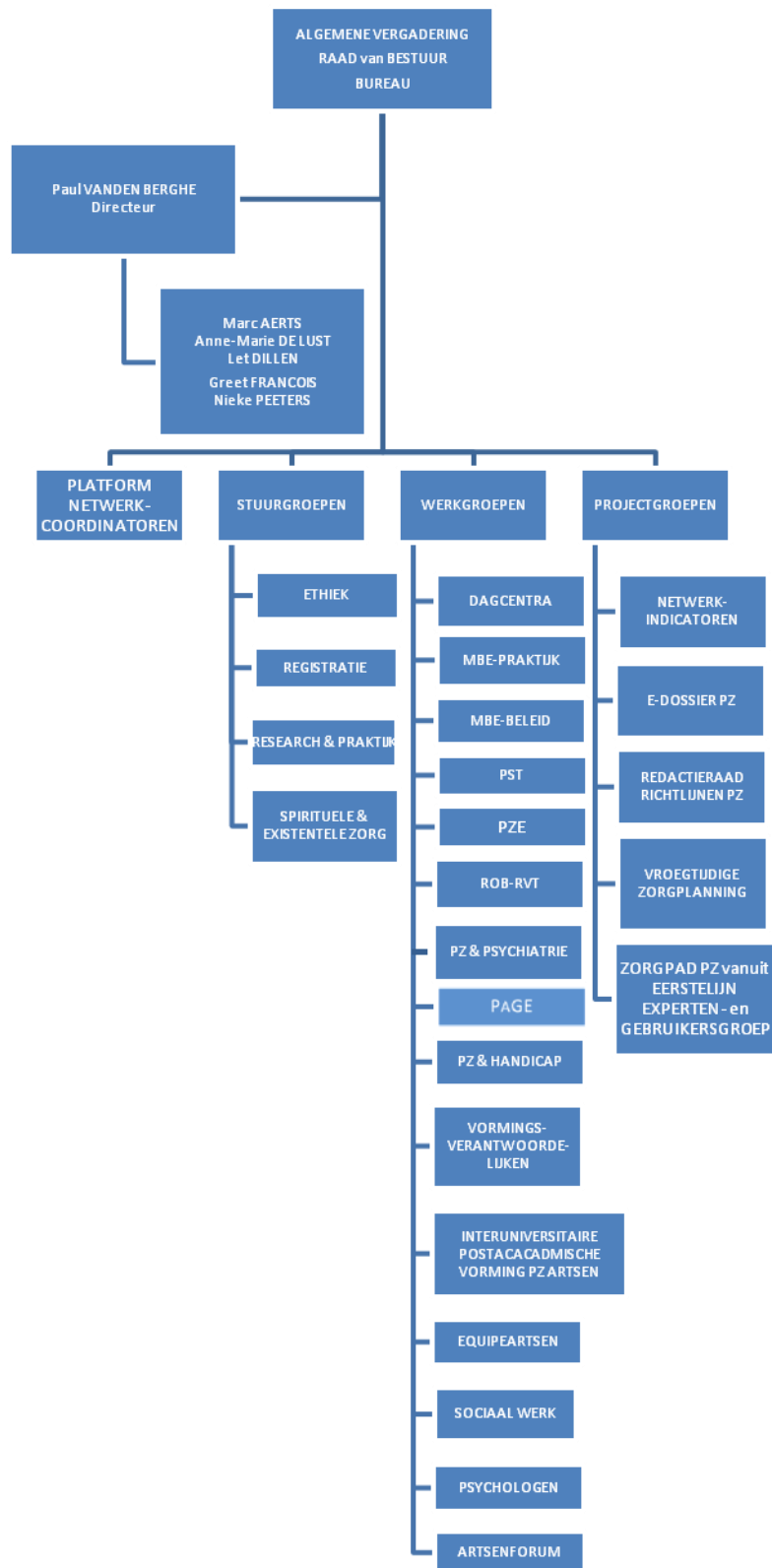
III.3. Overleggroepen Federatie

Op de volgende bladzijden volgt meer informatie over de verschillende overleggroepen en een greep uit de thema's waar ze in 2011 aan werkten. Hierbij werd geen volledigheid nagestreefd.

Terminologie

Overleggroep	Algemene term voor de diverse overlegstructuren.
platform	Overlegplatform van de algemene coördinatoren van de Vlaamse netwerken palliatieve zorg. Het Platform is een voorkeursgesprekspartner binnen de FPZV.
Stuurgroep	Coördineert en stuurt de werkzaamheden rond een bepaald thema en kan daarnaast beleidsvoorbereidende adviezen verstrekken.
Werkgroep	Is een overlegplatform samengesteld rond een thema, een setting, een discipline, een doelgroep.
Projectgroep	Houdt zich bezig met een welomschreven opdracht en heeft bijgevolg een tijdelijk karakter.

Organigram (december 2011)

PLATFORM Netwerkcoördinatoren (10 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Guy Hannes)

Vaste agendapunten zijn de uitwisseling tussen Platform en Federatie, feedback vanuit het Bureau en terugkoppeling vanuit de diverse werkgroepen.

Een greep uit de vele besproken onderwerpen:

- Voorbereiding van denkdag 16/02 in samenwerking met het Bureau – actualisering beleidsplan Federatie.
- Toelichting over nieuwe vzw-statuten en documenten Deugdelijk Bestuur.
- Nieuwe samenwerkingsovereenkomst tussen netwerken en de Federatie.
- Hoorzitting Vlaams Parlement, 22/03.
- Projectgroep netwerkregelgeving n.a.v. uitnodiging Dirk Dewolf (kabinet minister Vandeurzen) om werking en regelgeving van de netwerken (als ondersteunende organisatie t.a.v. de eerste lijn) te evalueren en eventueel te reviseren.
- Overleg op het kabinet van minister Vandeurzen, 20/05 + opvolgvergadering op 8/11, inschakeling van de netwerken palliatieve zorg in het 1^e lijnsdecreet.
- Visietekst '*Over palliatieve zorg en euthanasie*' – organisatie colloquium 4/10 in Antwerpen.
- Werking overleggroepen en vertegenwoordiging.
- e-Dossier Palliatieve Zorg- ontwikkeling software, contacten overheden en e-Healthplatform: stand van zaken.
- Ontwikkeling Zorgpad Palliatieve Zorg vanuit eerste lijn: stand van zaken.
- Herdefiniëring palliatieve zorg in opdracht van het de Federale Evaluatiecel Palliatieve Zorg – voorstel vanuit de 3 Federaties Palliatieve Zorg.
- 8ste Vlaams Congres Palliatieve Zorg, 15/11, '*Kantelmomenten in palliatieve zorg*', Gent.
- Voorbereiding studiedag 'Kwaliteitsdenken' i.s.m. Voca op 15/06.
- Samenwerking met Koning Boudewijnstichting inzake maatschappelijk project '*Vroegtijdige Zorgplanning*'.
- VLK subsidie 2012-2014 – noden netwerken palliatieve zorg.
- Brochure '*Palliatieve sedatie*' – behoeften, knelpunten, doelpubliek, planning.
- Planning denkdag 15/02/2012 in samenwerking met het Bureau.

STUURGROEPEN

Stuurgroep Ethiek (6 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: dr. Marc Desmet)

- Visietekst '*Over palliatieve zorg en euthanasie*': opstellen tekst en mediaplanning.
- Herziening tekst '*Omgaan met euthanasie en andere vormen van medisch begeleid sterven*' (september 2003): discussie en goedkeuring.
- Ethisch beleid in woonzorgcentra.
- Uitbreiden euthanasiewet.
- Deelname van Dr. Marc Cosyns namens deze stuurgroep aan de vergadering van de werkgroep PZE op 18/10 rond het thema Ethiek.
- Brochure '*Palliatieve sedatie*': doelstelling, termijn en inhoud.

Stuurgroep Research & Praktijk (2 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: prof. dr. Johan Menten)

- Congressen:
 - Evaluatie 2010:
 - 7de Vlaams Congres Palliatieve Zorg, 5 oktober, Antwerpen.
 - 7de onderzoeksforum Nederland-Vlaanderen, 26 november, Antwerpen.
 - 3de Artsenforum palliatieve zorg, 27 november, Antwerpen.
 - Organisatie 2011:
 - Final conference PRISMA-project, 24 maart, Brussel.
 - 8ste Vlaams Congres, 15 november, Gent, '*Kantelmomenten in palliatieve zorg*'.
 - EAPC, Lissabon: ingestuurde abstracts vanuit de Federatie.
 - Evaluatie 2011:
 - EAPC, Lissabon.
 - Organisatie 2012:
 - 9de Vlaams Congres, 13 september, Leuven.
 - 4de Artsenforum palliatieve zorg, 5 mei, Wilrijk, '*Palliatieve sedatie*'.
 - 8ste onderzoeksforum Nederland-Vlaanderen, 23 maart, Rotterdam, '*Onderwijs en palliatieve zorg*'.
- Opleidingen:
 - Postgraduaatopleiding voor artsen.
- Beleid:
 - Reflectie op de rol en taak van de stuurgroep Research & Praktijk en de relatie tot het Interuniversitair Contactforum Research Palliatieve Zorg.
 - Aanwezigheid van de Federatie in Europese onderzoeksprojecten.
 - Aanpak van de onderzoeksnoden uit de praktijk.
- Inventarisatie en bespreking van onderzoeksnoden. Een greep uit de vragen:
 - Hebben therapieafspraken effect op het aantal transfers van RVT naar ziekenhuis?
 - Welk effect heeft het samenwerken van een MBE met een huisarts op het thuissterven?
 - Welk effect heeft afnemende mantelzorg in de maatschappij op de plaats van sterven?
- Stand van zaken praktijkonderzoeken. Enkele voorbeelden:
 - Ontwikkeling '*Multidisciplinair Zorgpad Palliatieve Zorg vertrekkende van de Eerstelijns*'.
 - Richtlijnontwikkeling (cf. www.pallialine.be).
 - Combinatie van sterke opioïden – een meerwaarde?
 - Zorgprogramma HIPP.
 - Saveraschaal: verspreiding, validatie.
 - Ondersteuning bij ontwikkeling kwaliteitsindicatoren (VUB).
 - Onderzoek bekendheidsmeting palliatieve zorg.
 - Symptomen van naderend levenseinde.

Stuurgroep Spirituele en Existentiële Zorg (4 vergaderingen in 2011)

(voorzitters: Filip Zutterman en Kathleen Van Steenkiste)

- Afronding dossier voor subsidiëring pilootproject: uiteindelijk niet aanvaard door VLK, bespreking van alternatieven.
- Indiening van subsidiedossier voor pilootproject bij Stichting tegen Kanker.

- Ondersteuning en aftoetsing van de integratie van spirituele zorg in het 'zorgpad palliatieve zorg vertrekkende uit de eerste lijn'.
- Samenstelling werkgroep 'richtlijn spirituele en existentiële zorg' (cf. pallialine.be).
- Bespreking en uitwisseling m.b.t. vorming 'Spiritualiteit in palliatieve zorg' (als onderdeel van de referente opleiding palliatieve zorg).
- Aanbod m.b.t. spirituele zorg in de VTO-brochure van de Federatie.
- Bespreking diverse thema's die raken aan eigen materie:
 - kwaliteitsindicatoren,
 - vormingsluik spirituele zorg in het convenant met de Vlaamse Gemeenschap,
 - competentieprofiel verpleegkundigen in palliatieve zorg.

WERKGROEPEN

Per Setting

WG Dagcentra (overleg via mail en telefonische contacten)

(voorzitter: Dr. Peter Demeulenaere)

- Rapportage gerealiseerde bezettingcijfers 2011 aan Vlaamse overheid.
- Overleg over structurele erkenning en financiering met Vlaamse overheid.

WG MBE (multidisciplinaire begeleidingsequipes of palliatieve thuiszorgequipes)

(3 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Luc De Waegeneer)

- e-Dossier Palliatieve Zorg: bijdrage vanuit de MBE's en stand van zaken ontwikkeling nieuwe software.
- Feedback vanuit de Stuurgroep Research en Praktijk i.v.m. de gestelde onderzoeksvragen (*Welk effect heeft de afnemende mantelzorg in de maatschappij op de plaats van sterven? Welke zijn de mogelijkheden om thuis te sterven?*).
- Uitwisseling rond diverse thema's:
 - Protocol en brochure palliatieve sedatie.
 - Omgaan met langdurige begeleidingen.
- Bespreking thema's die raken aan eigen materie:
 - Nieuwe definitie voor palliatieve zorg (vraag vanuit het KCE, Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg).
 - Bijzondere beroepstitel oncologie en bijzondere beroepsbekwaming palliatieve zorg.

WG MBE-Beleid (3 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Marc Aerts)

- e-Dossier Palliatieve Zorg – ontwikkeling nieuwe software: stand van zaken.
- Herziening overeenkomst RIZIV-MBE.
- KCE-vraag: nieuwe definitie voor palliatieve zorg.
- Praktische vragen m.b.t. de MBE-opdrachten. Enkele voorbeelden:
 - Palliatief statuut.
 - Bewaartijd dossiers.

- Invullen van plaatsen verpleegkundigen (bij ziekte, zwangerschap, moederschaprust,..).
- Palliatieve zorg in kortverblijfsituaties.
- Argumenten voor behoud VLK-middelen voor MBE's voor de projectperiode 2010-2012 (4de schijf).
- Argumenten voor aanvraag VLK-middelen voor MBE's voor de periode 2012-2014.
- Overleg met dhr. Hans Neefs, projectverantwoordelijke VLK, uitgenodigd voor gesprek rond behoud VLK-middelen voor MBE-werking 2010-2012 en aanvraag middelen voor werking 2012-2014.

WG PST (palliatieve supportteams) (5 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Dina Declerck)

- Bijzondere beroepstitel oncologie en bijzondere beroepsbekwaming palliatieve zorg.
- Rol van PST bij vroegtijdige zorgplanning.
- Evaluatie van *'Liefde voor het werk in tijden van management'*, 10/12/2010, studie- en ontmoetingsvoormiddag voor PST's rond het thema van het boek van Marc Desmet.
- Registratie en activiteitenverslag.
- Verpleegkundig competentieprofiel palliatieve zorg.
- Film over vroegtijdige zorgplanning, AZ Maria Middelaes, Gent.
- Planning studie- en ontmoetingsvoormiddag voor PST's, 3 februari 2012, Leuven, *'Palliatieve zorg voor een geriatrische patiënt in het acute ziekenhuis...een uitdaging?!'*
- Rol van PST bij euthanasievragen.
- Gebruikte producten bij palliatieve sedatie.
- Toename in emotionaliteit en complexiteit van vragen aan PST.
- Samenwerking palliatief supportteam en oncologisch support team.
- Registratie van netwerkindicatoren waaronder resultaatsindicatoren van de verschillende palliatieve settings.
- Palliatieve zorg in beeld brengen via de media.

WG PZE (palliatieve zorgeenheden) (3 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Marc Aerts)

- Heropstarten en doelstelling van de werkgroep.
- Voorstelling van de Federatie en haar opdrachten.
- Korte bespreking rond thema's zoals:
 - Is er een malaise of negatieve houding merkbaar van ziekenhuizen jegens PZE? Vanuit beleid voelt niet elke PZE een positieve ondersteuning.
 - PZE's worden steeds vaker geconfronteerd met opnames waarbij de familie de snelle uitvoering wensen van een wilsverklaring inzake euthanasie
- Uitklaring van thema's die op de volgende vergaderingen kunnen geagendeerd worden.
- Ranking van de weerhouden thema's.
- Halve dagbespreking, al of niet met experten die werden uitgenodigd, rond volgende thema's:
 - Opnamecriteria PZE's.
 - Verpleegkundig competentieprofiel palliatieve zorg.
 - Ethische problematiek/grenzen voor het team.

WG ROB-RVT (rustoorden en rust- en verzorgingstehuizen) (5 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Kurt Stabel)

- Feedback van de werkgroep '*Ontwerp leidraad voor implementatie van ethisch beleid in WZC*' (4) – discussie rond ontwerp en gebruik van de brochure.
- Uitbreiding definitie palliatieve zorg (vraag vanuit de Federale Evaluatiecel Palliatieve zorg).
- Vragenlijst voor het netwerk palliatieve zorg met als doel de werking van de werkgroep ROB/RVT te optimaliseren en de communicatie met de netwerken te bevorderen.
- Beleid:
 - Bespreking van opvolger van vragenlijst RVT '*Ethiek, patiëntenrechten, respect voor culturele diversiteit en zorg bij het levenseinde*'.
 - Problemen met aanduiding van verpleegkundigen als palliatief referenten binnen het RVT.
- Bespreking van de brochure '*Leidraad implementatie palliatieve zorg in woonzorgcentra*': huidig gebruik en mogelijkheden om de brochure te promoten.
- Bespreking van het document PICT (palliatieve zorg indicator tool) met als doel om beter te kunnen inschatten wanneer palliatieve zorg moet opgestart worden.
- Voorstelling van het draaiboek om vrijwilligers palliatieve zorg in te zetten in woonzorgcentra.

WG Palliatieve zorg & psychiatrie (5 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: dr. Ilse Decorte)

- Voorbereiding en organisatie van de besloten expertendag '*Palliatieve zorg en psychiatrie*' over de plaats van palliatieve zorg in de benadering van patiënten met een psychiatrische aandoening, 11 februari 2011, Wommel.
- Nabespreking en evaluatie expertendag (zie hoger).
- Onderzoeksvoorstel van Kaat Ghyselen en Joke Lemiengre, '*Rol en beleving van verpleegkundigen in het omgaan met existentieel lijden van chronisch en/of therapieresistente psychiatrisch zieke patiënten: een zoektocht naar comfortzorg*'.
- Uitwisseling initiatieven vanuit de regio's.
- Sensibiliserende artikels voor tijdschrift Federatie (zie nr. 7, november 2011) en vaktijdschriften.
- Discussie rond begrippenkader en terminologie.
- Schema van zorg.

Per doelgroep

WG PAGE (Palliatieve zorg en Geriatrie) (4 vergaderingen in 2011)

(voorzitters: prof. dr. Nele Van Den Noortgate en dr. Jo Lisaerde):

- Opinietekst '*Euthanasie en dementie*'.
- Levensmoetheid bij ouderen: bespreking, literatuur, vorming, opinieartikel.
- Rol van werkgroep Page binnen de Federatie.
- Medewerking aan Artsenforum 2012.

Uitwisselingsplatform Palliatieve zorg bij mensen met een handicap (2 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Karen De Meerleer)

- Uitwisseling info vanuit de regio's.
- Vroegtijdige zorgplanning bij mensen met een handicap: knelpunten, tips, praktische voorbeelden.
- Studiedag '*Rouwzorg bij mensen met een mentale beperking*': ervaring van deelnemers.
- Studienamiddag '*Vandaag over morgen*', over vroegtijdige zorgplanning bij mensen met een verstandelijke beperking: ervaring van deelnemers.

Per thema

WG Redactieteam (1 vergadering in 2011)

(voorzitter: dr. Arsène Mullie)

- Samenstelling van redactieraad en adviesraad.
- Voorbereiding inhoud Tijdschrift nr. 7 tegen oktober 2011.

WG Vormingsverantwoordelijken (2 vergaderingen in 2011)

(voorzitters: Mieke Ballinckx en Greet François)

- Protocol van deze werkgroep.
- VTO-beleid van de Federatie.
- Competenties bij de referentenopleiding palliatieve zorg.
- Financiële ondersteuning door het Sociaal Fonds van de Privé-Rusthuizen voor de basis-/kernopleiding voor medewerkers van WZC.

Per discipline

WG Equipeartsen (in 2011 2 bijeenkomsten van vrijdagavond tot zaterdagmiddag)

(voorzitter: dr. Gert Huysmans)

- Elke bijeenkomst start met een rondetafelgesprek rond actuele en prangende topics.
- Volgende thema's worden uitvoerig toegelicht en besproken:
 - '*Opioids: stigma's en toekomst*', prof. dr. Theo Meert
 - '*Existentiële zorg bij palliatieve patiënten en hun naasten*', prof. dr. Carlo Leget
 - '*Palliatieve zorg bij dementerenden*', dr. Jo Lisaerde
 - '*Palliatieve zorg bij kinderen*', dr. Joris Verlooy

WG Sociaal Werk (3 vergaderingen in 2011)

(voorzitters: Lieve Vanderlinden en Katlijn Willems)

- Evaluatie symposium '*Balans in evenwicht. Aandacht voor familieleden van een palliatieve patiënt*' op 25/11/2010 in Gent m.m.v. Else-Marie van den Eerenbeemt.
- Bespreking thema's voor de toekomst, suggesties van de deelnemers aan het symposium: communicatie met families, rouwzorg, palliatieve zorg in de woonzorgcentra bij dementerenden.

- Voorbereiding studiedag, 22/11/2012, voorlopige titel *'werken met families – meerzijdige partijdigheid'*.
- Bespreking visietekst *'Over palliatieve zorg en euthanasie'*.
- Bespreking thema's uit eigen werkomgeving.
- Uitwisseling van literatuur en informatie.

WG Psychologen (4 vergaderingen in 2011)

(voorzitters: Katrien De Wilde en Karine Depuydt)

- Bespreking van de Smile-vragenlijst.
- Themabesprekingen:
 - *'Meerzijdige partijdigheid'* a.h.v. casuïstiek.
 - *'Psychotherapie in palliatieve zorg'* presentatie door Arne Heylen.
- Samensmelting met de werkgroep Rouwzorgverantwoordelijken.
- Bespreking artikels en studiedagen:
 - *'Strategic Therapy in Palliative Care'*, Martin Fegg.
 - *'Heeft rouwzorg nog een toekomst'*, Arteveldehogeschool i.s.m. De Bedding.
 - *'Guidance for bereavement needs assessment in palliative care'*, Marilyn Relf e.a.
- Bespreking en vastleggen van thema's voor volgend werkjaar: rouwzorg nu en in de toekomst, ecogrammen, teamcoaching en debriefing, houvast bij grijze zones, existentiële aspecten.
- Uitwisseling van literatuur en informatie.

WG Rouwzorgverantwoordelijken (1 vergadering in 2011)

(voorzitter: Annik Janssens)

- Evaluatie van de werkgroep, bespreking van een fusie met de werkgroep Psychologen.
- Onderzoeksvragen aan de stuurgroep Research & Praktijk: uitbreiding rouwverlof, rouweducatie op de werkvloer, aanpassing screeningvragenlijst (Landelijke Stichting Rouwbegeleiding).
- Uitwisseling van literatuur en informatie.

WG Artsenforum (1 vergadering in 2011)

(voorzitter: dr. Noël Derycke)

- Evaluatie van het 3^e Artsenforum, 27/11/2010 te Antwerpen.
- Bespreking en planning van de volgende editie:
 - werkvorm: algemene spreekbeurten met nadien indeling in groepen met parallelsessies
 - mogelijke sprekers en onderwerpen
- Concrete planning van het 4^e Artsenforum, 5 mei 2012 te Wilrijk.

PROJECTGROEPEN

PG Netwerkindicatoren (3 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Rosemie Van Bellingen)

- Verslag van overleg met prof. Van Hal:
 - evaluatie samenwerking met het oog op verfijning structuurindicatoren.
 - studie rond bekendheid van palliatieve zorg bij de bevolking.
- Voorbereiding bevraging resultaatsindicatoren m.b.t. de wettelijke doelstellingen.
- Aanpassing registratie procesindicatoren: aanpak en planning.
- Registratie 2010: stand van zaken en afspraken rond verslaggeving.
- Organisatie van studiedag en leermoment:
 - Studiedag rond kwaliteitszorg o.b.v. VOCA op 15/6/2011.
 - Leermoment om indicatoren te bepalen die de netwerken palliatieve zorg in kaart brengen o.b.v. stafmedewerker VTO op 10/10/2011.
- Inspanningen en maatregelen om de responsgraad van de betrokken settings en van de netwerken palliatieve zorg te verhogen.
- Aanpassingen in het uniform jaarverslag van de netwerken palliatieve zorg.
- Voorbereiding convenant 2012.

PG e-Dossier Palliatieve Zorg (22 vergaderingen, inclusief overlegmomenten van de drie cellen: inhoudelijke cel, informaticacel, juridisch-financiële cel)

(voorzitter: Griet Snackaert)

Projectgroep opgericht om in overleg met de Waalse en Brusselse Federatie een nieuw elektronisch dossier te ontwikkelen waarin naast een module '*patiëntendossier*' eveneens de modules '*registratie*', '*facturatie*', '*relatie- en organisatiebestand*', '*vorming-training-opleiding*', en '*vrijwilligerswerking*' opgenomen worden. Streefdatum voor de opstart: 01/01/2014.

Enkele items die op de diverse overleggroepen werden besproken:

- Stand van zaken uit de verschillende cellen: bespreking, discussie, bijsturing.
- Principeakkoord met de contractanten.
- Voorstelling van het project aan de Brusselse en Waalse MBE's.
- Uitwerken van het draaiboek e-Dossier (beschrijving van de input en output).
- Financieel plaatje – subsidie- en sponsoringaanvragen.
- Samenwerking met eHealthplatform voor authenticatie.
- Contract van mede-eigendom en contract tussen ontwikkelaar en mede-eigenaars (met mandaathouder).
- Uitwerken van het lastenboek:
 - Algemene beschrijving van de opdracht.
 - Bepalingen met betrekking tot de uitvoering van de opdracht.
 - Beschrijving van de behoeften – functionele en technische aspecten:
 - Beschrijving van het dossier.
 - Functionele analyse met o.a. beschrijving van de inhoud van de database.
 - Beschrijving van de technische vereisten.
- Europese regelgeving overheidsopdracht.
- Presentatie van het project aan mogelijke sponsor.
- Voorstelling en bespreking ondersteuning door experts vanuit advocatenbureau.
- Discussie rond het oprichten van een vzw of een sociale maatschap.

PG Redactieraad Richtlijnen Palliatieve Zorg (3 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: dr. Peter Pype)

- Vastleggen van nieuwe richtlijnen voor 2011.
- Uitwisseling rond richtlijnen in uitvoering: maligne obstructie, hartdecompensatie, pijn, delirium, ALS, obstipatie, mondzorg, spirituele en existentiële zorg, vroegtijdige zorgplanning, . obstipatie, communicatie.
- Richtlijnen die worden overwogen: zorgorganisatie en zorgondersteuning bij kinderen die palliatieve zorg nodig hebben.
- Afgeronde richtlijnen: hypercalciëmie, vermoeidheid bij kanker.
- Over de aanpak:
 - Afspraken m.b.t. literatuurzoektocht.
 - Afspraken over updating en aanpassingen aan bestaande richtlijnen.
 - Dynamiek en samenstelling van de redactieraad.
- Beleidsmatig:
 - Contacten en samenwerking met pallialine.nl. (27 oktober Utrecht).
 - Samenwerking met CEBAM (Belgian Center for Evidence-Based Medicine).
 - Linken van de vermelde stofnamen aan de website van het Belgisch Centrum voor Farmacotherapeutische Informatie.

PG Vroegtijdige Zorgplanning (3 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Karina Pieters)

- Bespreking cijfers m.b.t. druk en verdeling van brochures en documenten.
- Samenwerking met koepel- en middenveldorganisaties om vroegtijdige zorgplanning te promoten.
- Aanpassing website in functie van moeilijk bereikbare doelgroepen.
- Samenhang tussen 'vroegtijdige zorgplanning' en 'zorgpad palliatieve zorg vertrekkende vanuit de eerstelijns'.
- Document 'Wilsverklaringen inzake mijn gezondheidszorg en levenseinde':
 - aanpassingen in de derde versie.
 - Franse en Duitse vertaling .
- Toekomst van deze projectgroep rekening houdend met de voortgang inzake het 'zorgpad palliatieve zorg vertrekkende vanuit de eerstelijns' en de 'richtlijn vroegtijdige zorgplanning'.
- Terugblik op de studiedag 'Vroeger nadenken...over later. Beschouwingen over de toepassing van vroegtijdige zorgplanning in België (met bijzondere aandacht voor dementie)', georganiseerd door Koning Boudewijnstichting, 23 mei 2011, Brussel.
- Samenwerking met Toemeka, beweging voor verstaanbare samenleving.
- Website www.delaatstereis.be – bespreking rubriek FAQ.
- Toelichting bij het plan van aanpak m.b.t. vroegtijdige zorgplanning van de Koning Boudewijnstichting door mevr. Saïda Sakali, projectverantwoordelijke KBS.
- Richtlijn Vroegtijdige Zorgplanning op Pallialine, stand van zaken door dr. Wouter Van Mechelen.
- Informatie-uitwisseling over verschenen artikels en richtlijnen m.b.t. vroegtijdige zorgplanning.

PG Multidisciplinair Zorgpad palliatieve zorg vertrekkend vanuit de eerstelijns - experten- en gebruikersgroep (2 vergaderingen in 2011)

(voorzitter: Paul Vanden Berghe)

- Discussie over voor- en nadelen van een naamsverandering.
- Bespreking van het stroomdiagram en begrippenlijst.
- Technische kant – over het perspectief van het zorgpad.
- Communicatie over het zorgpad met de patiënt.
- Handboek bij het gebruik van het zorgpad.
- Inhoudelijke feedback vanuit de belangengroepen.
- Validering via LOK-groepen (huisartsengroepen).
- Pilootimplementatie in 1 regio.

II.4 Symposia, studiedagen, ... in 2011

11 februari 2011 – Wemmel

Besloten Expertendag *'Palliatieve zorg en psychiatrie – de plaats van palliatieve zorg in de benadering van patiënten met een psychiatrische aandoening'* (42 deelnemers).

23 maart 2011 – Brussel Solvay Bibliotheek

Final conference PRISMA-project i.s.m. Universiteit Antwerpen. Meer informatie over dit Europees project staat te lezen in Nieuwsflash 23 van 5 april 2011, zie www.palliatief.be > Publicaties > Tijdschrift & Nieuwsflash > NF 23.

4 oktober 2011 – Antwerpen

Colloquium *'Over palliatieve zorg en euthanasie'* met de voorstelling van Epilogue, een documentaire van Manno Lanssens over de laatste levensfase (269 deelnemers)

15 november 2011 - Gent

8ste Vlaams Congres Palliatieve Zorg: *'Kantelmomenten in palliatieve zorg'* (bijna 800 deelnemers)

II.5. Publicaties in 2011

- *'Wilsverklaringen inzake mijn gezondheidszorg en levenseinde'*, herdruk van 10.000 ex.
- *'Ook de laatste reis wil je samen bespreken...Over vroegtijdige planning van je zorg'* – brochure voor de brede bevolking, herdruk van 5.000 ex.
- *'Het levenseinde teruggeven aan de mensen. Over vroegtijdige planning van de zorg'* – brochure voor zorgverleners, herdruk van 2.500 ex.
- *'Ook de laatste reis wil je samen bespreken...Over vroegtijdige planning van je zorg'* – flyer, herdruk 5.000 ex.
- *'Ook de laatste reis wil je samen bespreken...Over vroegtijdige planning van je zorg'* – affiche, herdruk 2.000 ex.
- *'Medisch begeleid sterven – een begrippenkader'*, herdruk van 4.000 ex.
- *'Leidraad implementatie palliatieve zorg in woonzorgcentra'*: herdruk van 1.000 ex.

- VTO-brochure voor academiejaar 2011-2012, 2.600 ex.
- Postkaarten met contactgegevens van Federatie en de netwerken palliatieve zorg, 2.500 ex.
- *Tijdschrift voor Palliatieve Zorg* nr. 7 (november 2011)
- *Nieuwsflash*: 8 nummers (8/01, 5/02, 5/03, 13/04, 6/05, 21/06, 1/10, 7/12)

Al deze publicaties vindt u op www.palliatief.be (voor vroegtijdige zorgplanning: www.delastereis.be)

II. 6. De Federatie in de media

- 14/01 – Artsenkrant – *‘Richtlijn palliatieve sedatie wil informeren en houvast bieden’*
- 20/01 – Terzake (Canvas) – Interview van Kathleen Cools met Paul Vanden Berghe
- 24/01 – Kerknet – *‘Palliatieve deskundigheid groeit in Vlaanderen’*
- 24/01 – De Standaard – *‘Ethische commissies liggen onder vuur’*
- 28/01 – Artsenkrant – *‘Liever geen apart euthanasiecircuit’*
- 02/02 – De Standaard – *‘Grens is dun, intentie is anders’*
- 20/09 – Humo – Lezersbrief van Jurn Verschraegen (Expertisecentrum Dementie) en Paul Vanden Berghe m.b.t. euthanasie bij dementen
- 24/09 – De Standaard – *‘In zijn gedachten is een mens onsterfelijk’*
- 24/09 – De Standaard – *‘Ook euthanasie in katholieke centra’*
- 05/11 – De Morgen – *‘Serieuze vragen bij euthanasie voor dementen’*
- 08/11 – De Morgen – *‘Een euthanasiewet is niet genoeg’*
- 09/11 – Tertio – *‘Verder denderen op euthanasiespoor’*
- 09/11 – Tertio – *‘Angst en gebrek aan geld belemmeren thuis sterven’*
- 15/11 – Artsenkrant – Reacties Paul Vanden Berghe en dr. Peter Burvenich m.b.t. euthanasie
- 02/12 – De Standaard – *‘Stervensbegeleiding of levensbeëindiging’*
- 06/12 – Het Laatste Nieuws – *‘Ook oncoloog vindt: we kunnen zo niet doorgaan’*

Maandbladen:

- Juni – Senior Update Magazine – Voorstelling brochures Federatie voor WZC
- Juni/Juli – Test Gezondheid – *‘Klaar om los te laten’*
- Oktober – Zorgwijzer – *‘Zorgvuldig en zorgzaam omgaan met euthanasievragen’*
- December – Alert – *‘Euthanasie. Zorg door sterke palliatieve teams’*

II.7. Deelname aan congressen, studiedagen, academische zittingen, beurzen, ... in 2011

- **EXPO60+** van 5 t/m 7 oktober 2011 – Mechelen (7.500 bezoekers):
 - Bemande stand met publicaties en posters van de Federatie.
 - Seminarie *‘Later begint vandaag. Over vroegtijdige zorgplanning.’* – voordracht door prof. dr. M. Keirse op 6 oktober 2011 (250 deelnemers).
- **EAPC Congres** van 18 t/m 21 mei in Glasgow: Paul Vanden Berghe, Senne Mullie, M. Keirse.
- **Pain Alliance Europe** op 29 november in de gebouwen van de Europese Gemeenschap in Brussel: deelname aan stichtingsvergadering door Paul Vanden Berghe als bestuurslid EAPC.